

УДК [316.42:331] (477)

ОСОБЛИВОСТІ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

І. Кулініч

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано сутність зайнятості населення та безробіття в Україні. Розглянуто стан та причини безробіття в Україні. Запропоновано шляхи забезпечення ефективної зайнятості та зменшення рівня безробіття в Україні.

Ключові слова: економічна криза, ринок праці, зайнятість, ефективна зайнятість, безробіття.

Економічна криза, що виникла у США, досить швидко поширилась на інші країни. Рецесія на фінансовому ринку, яка розпочалася з 2008 року, набула особливо великих масштабів наприкінці літа, коли більшість світових фондових індексів за три дні втратили понад 25% своєї вартості. Падіння основних індексів фондових бірж, паніка, що виникла із вкладами населення у банках, економічне падіння, що послідувало та призвело до масових звільнень загострило ситуацію на ринку праці усіх країн. Не обминула криза і економіку України, що призвело до зниження зайнятості та зростання безробіття в країні.

В Україні триває перехід до ринкової економіки, що повністю змінює сферу трудових відносин. Тому вже зараз дослідники зіткнулися з переліком надзвичайно складних, у багатьох випадках нових для нас проблем. Та однією з найгостріших є проблема безробіття, загроза якого для певної частини населення стала реальністю.

Ринкова економічна система – це передусім сукупність утворюючих економіку взаємопов'язаних ринків. Взаємодія між ринками реалізується за допомогою специфічного механізму розподілу обмежених ресурсів на підставі існуючих на цих ринках сил, адекватної інформації про рішення, які приймають постачальники і споживачі ресурсів, узгодження цих рішень.

Актуальним є виділення ринку праці й подальше його вивчення, як самостійної соціально-економічної підсистеми, що у взаємозв'язку з ринками товарів, капіталів і ринками цінних паперів визначають ринкову економіку як складну саморегульовальну систему.

Ринок праці характеризується специфічними відносинами, в які вступають постачальники здатності до праці та її покупці (споживачі) у процесі трудової діяльності. У цьому значенні ринок праці в Україні почав формуватися кілька десятиліть тому, принаймні після введення в СРСР паспортів для жителів сільської місцевості та відміни заборони звільнення за власним бажанням.

Проте монополія державної форми власності, жорстка регламентація розмірів заробітної плати та її незалежність від характеру, кількості та якості праці,

відсутність ринку житла і наявність інституту прописки – все це зумовило низку особливостей і деформацій самого ринку праці й інформації про нього.

Поява і розвиток приватної форми власності, перехід від обов'язкової всезагальної зайнятості у суспільному виробництві до економічно зумовленого її рівня і багатоманітних форм, підвищення значимості причин, пов'язаних структурною реорганізацією економіки означає перехід до нормального функціонування ринку.

Сьогодні розробка заходів соціально-економічної політики, зокрема і політики зайнятості, є неможливою без теоретичного осмислення й обґрунтування цих заходів, що визначає актуальність теми дослідження.

В Україні сферу зайнятості та безробіття досліджувало багато вчених, але попри все альтернативні методи та засоби боротьби з безробіттям ще не знайдені, адже ми маємо високі темпи її зростання. Саме тому дана проблематика досі актуальна і потребує достеменного вивчення та дослідження, розробки продуктивних шляхів підвищення зайнятості та зменшення безробіття, програм створення додаткових робочих місць, а також виявлення об'єктивних причин, що могли спричинити спадаючий рівень зайнятості в Україні.

У вітчизняній науці серед авторів, чії праці формують сучасне наукове підґрунтя вивчення зайнятості та безробіття варто назвати О. Грішнову, М. Долішнього, С. Злупка, С. Калініна, Е. Лібанову, В. Петюха, У. Садову, Н. Ушакову та ін. [1; 2; 3; 5].

Метою роботи є вивчення особливостей безробіття в Україні та аналіз підходів до оцінки його причин.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання: розглянути стан безробіття та охарактеризувати його причини; здійснити аналіз чинників, що впливають на поточну ситуацію на ринку зайнятості населення в Україні.

У сучасних умовах проблема безробіття і її складових набуває нового звучання як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Ця проблема є актуальною для багатьох країн. Вирішення її – означає створення ефективної економіки, здатної забезпечити соціальний прогрес суспільства.

Складність переходу до ринку праці вирізняється не лише економічною кризою, що її переживає Україна, але й несприятливими демографічними процесами і не доопрацюваннями під час проведення реформ.

Необхідність соціальної спрямованості проведення політики зайнятості зумовлена тим, що економічні реформи в Україні, які відбуваються на сучасному етапі непослідовно характеризуються суперечностями. Це призводить до погіршення соціальної ситуації. Значна частина населення орієнтується на виживання, а не на розвиток, що значною мірою гальмує соціально-економічні реформи. Про це свідчить багато чинників, зокрема, різке розшарування населення за доходами, зниження рівня і якості життя значної частини населення; зростання масштабів прихованого безробіття; послаблення трудової мотивації і гарантій трудових прав найманих працівників; незадовільний стан умов і охорони праці; криміналізація суспільних відносин; деградація соціальної інфраструктури суспільства, що прогресує. Всі ці моменти з особливою гостротою актуалізують питання про соціальну спрямованість державної політики реформ, які проводять.

В. Хмелько, розглядаючи макросоціальні зміни в Україні за роки незалежності, за даними Київського міжнародного інституту соціології, зауважує,

що частка роботодавців з 1992 по 2001 рік зросла в 5–7 разів і становила 3%, а частка самозайнятих зросла втричі і становила 12% [7, с. 10].

Аналізуючи ситуацію на сучасному регіональному ринку праці, можемо констатувати, що тут простежується подібна тенденція. Про це переконливо свідчать статистичні дані. Якщо 1999 року самозайняте населення Львівської області становило 6,7% від всього населення, зайнятого економічною діяльністю, то 2004 року цей показник зріс більше, ніж удвічі, і становив 17,1%.

Тенденція щодо зростання самостійної зайнятості простежується вже кілька років поспіль. Зокрема, 2007 року у Львівській області до суспільного виробництва було залучено 1077,3 тис. осіб віком від 15 до 70 років. Дві третини із них (735 тис. осіб) становили працюючі за наймом на підприємствах та в організаціях зареєстрованого сектора економіки, а 342,3 тис. осіб – працюючі в секторі самостійної зайнятості. Отже, на сектор самостійної зайнятості припадає майже третина усіх залучених до суспільного виробництва. Останніми роками відбувається перерозподіл зайнятих між кількістю найманих та самостійно зайнятих. Якщо частка найманих працівників зменшилась від 75,5% у 2000 році до 68,2% у 2007 році, то частка самостійно зайнятих, відповідно, збільшилась від 24,5% до 31,8% [6].

За аналізований період 2003-2009 рр. спостерігаємо значне відставання мінімальної заробітної плати від прожиткового мінімуму. Лише з 2010 року законодавство України встановило показники мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на однаковому рівні. Зокрема, Законом України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати» від 20.10.2009 року № 1646-VI було затверджено такі показники прожиткового мінімуму: з 1 січня 2010 року – 869 гривень, з 1 квітня 2010 року – 884 гривні, з 1 липня 2010 року – 888 гривень, з 1 жовтня 2010 року – 907 гривень, з 1 грудня 2010 року – 922 гривні [4].

Цим же законом прийнято вирівнювання мінімальної заробітної плати на вищеперелічені дати до прожиткового мінімуму, тобто зарплата також становитиме: 869 гривень, 884 гривні, 888 гривень, 907 гривень та 922 гривні відповідно. Влада вирівняла аналізовані показники мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на місяць, але чи може таке підвищення допомогти розв'язати проблему забезпечення людей мінімальними потребами? На фоні підвищення інфляції, зростання цін в економіці таке незначне зростання виглядає фарсом, засобом втриматися на місцях високопосадовців та державних діячів. Хоча цей процес дозволить значно наповнити Державний бюджет через стягування з заробітної плати робітників податкових платежів та зборів. Та за таких умов малий та середній бізнес зазнає додаткових трат через підвищення мінімальної заробітної плати своїм працівникам. Такий тиск для роботодавців є досить негативним, адже за умов жорсткого податкового тягаря підприємців та високого рівня конкуренції вижити в морі економічних баталій буде досить складно.

Великою проблемою є, і залишається невідповідність існуючої заробітної плати зростаючим цінам на продукти та послуги. Зокрема, зарплата в Україні найнижча у всій Європі, а ціни – світові, «європейського зразка». Та при цьому можна стикнутися з проблемою поганої якості купленої продукції чи наданих послуг.

Для розвитку української держави має бути запроваджений такий рівень заробітної плати, який давав би змогу сім'ї гідно жити. Для цього необхідно провести реформи у сфері економіки та законодавчого сектора, а також знизити інфляцію, яка робить національну грошову одиницю все менш купівельноспроможною, а населення країни ставить на межу бідності. Проведені реформи в економічній сфері, а особливо в сфері зайнятості та безробіття, не розв'язали основних проблем, а тільки створили нові. Це і посприяло посиленню економічної та соціальної кризи.

Для зменшення рівня існуючого безробіття (за різноманітними оцінками рівень безробіття в Україні досягає 10 %) в Україні мусить бути проведена значна кількість реформ у різних сферах людської життєдіяльності (в соціальній, культурній, духовній) на економічному та законодавчому рівнях. Для підприємств мають бути створені умови, за яких бізнесові структури зможуть впроваджувати додаткові робочі місця, а це можна буде зробити тільки з допомогою розширення сфер виробництва та надання послуг, впровадження нових видів діяльності в різних сферах життя суспільства, розвитку високотехнологічних рівнів забезпечення підприємства обладнанням та устаткуванням. Хоча останній критерій – двоякий. Введення високих технологій у виробництво українських підприємств скоротить додаткові витрати на працівників, які раніше забезпечували обслуговування певного сегменту на виробництві. Це спричинить до скорочення кількості робочих місць, адже високотехнологічні розробки не потребують великої кількості обслуговуючого персоналу. Але якщо детальніше розглянути таке нововведення, то можна виділити одну потенційну можливість – ті кошти, які підприємство економитиме на працівниках, воно може вкласти в іншу сферу виробництва чи послуг – відкрити новий структурний підрозділ, філію, почати виробляти новий продукт, зайнятися наданням нових видів послуг, якісно та кількісно розширити сферу свого бізнесу, що дозволить забезпечити додатковий прибуток для підприємця. А також підприємство потребуватиме створення нових робочих місць у зв'язку з розширенням існуючого виробництва та надання послуг, залучаючи нових працівників.

З боку держави має бути забезпечена активна підтримка підприємництва з ефективним забезпеченням продуктивної зайнятості в подальшому майбутньому. Держава повинна забезпечити розширення сфери підприємництва завдяки посиленому інвестуванню в створення додаткових робочих місць, надання підприємствам, що активно підтримують програму забезпечення ефективної зайнятості, додаткових дотацій, преференцій, пільг, надання їм пільг щодо сплати податкових ставок та інших обов'язкових зборів. Для створення максимально великої кількості робочих місць з боку владних структур має бути забезпечений підприємцям конкурентоспроможний клімат законодавчої, правової сфери економіки, при якому для потенційних роботодавців буде створена певна вигода з офіційного оформлення працівників на роботу. А головне – витрати на робочу силу не перешкоджатимуть подальшому офіційному працевлаштуванню населення, а робитимуть прийняття на роботу нових кадрів вигідним для потенційного роботодавця. Для цього необхідно переглянути проблему створення власної справи, знизити податковий тиск на підприємства-початківці, відкоректувати законодавчу, правову, економічну, соціальну сфери забезпечення започаткування бізнесових структур, що дозволить створити сприятливий, конкурентоспроможний клімат для підприємництва.

Також має бути забезпечений однаковий доступ до матеріальної бази започаткування власної справи, зокрема до кредитних коштів, які нині є дорогим задоволенням для підприємців, адже подекуди виплати відсотків за користування кредитом сягають 40%. Чи зможе за таких умов навіть прибуткове підприємство повернути кредит, не кажучи вже про новостворений суб'єкт господарської діяльності? З боку держави має бути запроваджена безоплатна сфера надання консалтингових послуг для підприємців, що хочуть заснувати власний бізнес, яка б могла ефективно консультувати потенційних роботодавців та спрямовувати їх на створення робочих місць. Таке нововведення могло б значно допомогти малому та середньому бізнесу в Україні.

Задля забезпечення ефективної зайнятості та зменшення рівня безробіття особливого значення набуває діяльність державних служб зайнятості, їх заходи щодо допомоги у працевлаштуванні незайнятих громадян.

Значну допомогу центру зайнятості може надати соціологія – наука, яка вивчає громадську думку, пояснює мотиви, наміри і дії людей. Створення соціологічної служби у центрі зайнятості дало б змогу вести глибокі та масштабні дослідження, які б допомагали краще вивчити стан і тенденції формування та розвитку ринку праці, виявити, як населення відчуває проблеми і можливості свого працевлаштування, які засоби впливу необхідні для регулювання попиту і пропозиції на ринку праці. Використання соціологічних методів у поєднанні з методами інших наук (наприклад, математики, статистики) дало б змогу зробити певний прогноз у розвитку тих чи інших процесів, у даному випадку – безробіття.

Доцільно збільшити кількість інституцій, що займаються пошуком вільних робочих вакансій, працевлаштуванням безробітних, надання послуг з забезпечення населення умовами вигідної зайнятості першочергово для самих безробітних, а не тільки для державних бірж праці. Особливо це стосується примусового працевлаштування, коли державна установа ставить питання або про займання вільної вакансії, або про скорочення соціальних виплат на випадок безробіття. В такій ситуації самим безробітним не вигідно звертатися до установи з працевлаштування, а це тягне за собою тільки нові проблеми, пов'язані зі збільшенням категорії безробітних та їхнім зацікавленням у працевлаштуванні в таких установах. У зв'язку з даною ситуацією має бути створена більша кількість служб з працевлаштування, особливо приватної форми власності, коли робоча сила може знайти місце для праці, виходячи тільки зі своїх побажань та вимог до вільної вакансії. Також така установа має займатися пошуком високооплачуваних вакансій, престижних посад. Це дозволить збільшити кількість потенційних клієнтів, які зможуть ефективно використовувати ресурси такої служби та знайти давно омріяну посаду чи місце праці.

Отже, безробіття – надзвичайно складне явище не тільки в економічному ракурсі, але й у соціальних відносинах суспільства. Наслідки збільшення безробітних важкі не тільки для самих безробітних, але й для їхніх сімей, для розвитку особистості та реалізації матеріальних інтересів. Чинниками безробіття є зниження кваліфікації робочої сили, втрата навиків роботи, відсутність заробітної плати та соціального забезпечення.

Одна з причин безробіття – світова фінансово-економічна криза, що супроводжується спадом виробництва, зниженням міжнародних інтеграційних зв'язків, посиленням глобальних економічних, соціальних проблем, збільшенням бідності та соціальної незахищеності. Але політика зайнятості покладена на

державу, на владні структури, котрі повинні займатися забезпеченням створення додаткових робочих місць, нових робочих місць, збереженням вже існуючих та реконструкцією «відмираючих» робочих місць на ринку праці.

Саме держава повинна забезпечувати умови для розвитку сфери зайнятості та скорочення безробіття, створювати програми ефективної взаємодопомоги роботодавців та потенційних роботонаймачів, розвивати сферу освіти відповідно до вимог певного етапу розвитку ринкової економіки, посилювати зацікавленість роботодавців в офіційному працевлаштуванні, створити ефективний інвестиційний клімат у країні для вкладень у розвиток сфери зайнятості та забезпечення населення роботою.

Таким чином, проблема раціональної зайнятості населення має перейти з розряду другорядних на належне їй місце – однієї з найважливіших складових соціально-економічної політики нашої держави і потребує подальшого масштабного дослідження.

-
1. Грішнова О. Проблеми ринкової трансформації освіти та професійної підготовки /О. Грішнова // Україна: аспекти праці . – 1998. – № 1. – С. 26–28.
 2. Долішній М. І. Проблеми ринку праці: потенціал науки в регіональних інтересах управління /М. І. Долішній, У. Я. Садова, Л. К. Семів // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 76–82.
 3. Калініна С. П. Ринок праці та зайнятості: теоретико-методологічний аспект /С. П. Калініна. – Донецьк, 2006. – 227 с.
 4. Офіційний сайт Верховної ради України; Закон України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати» від 20.10.2009. – № 1646-VI (Відомості Верховної Ради України), 2010. – № 4, Ст. 14. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
 5. Петюх В. М. Ринок праці та зайнятості: Навч. посіб. /В. М. Петюх. – К.: Прінт-Експрес, 2001. – 280 с.
 6. Праця у Львівській області у 2007: Статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області. – № 07-55/195 від 10.07.2008 р.
 7. Хмелько В. Макросоціальные изменения в украинском обществе за годы независимости /В. Хмелько // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 1. – С. 5–23.

FEATURES OF UNEMPLOYMENT ARE IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC CRISIS

I. Kulinich

Ivan Franko National University of L'viv

Essence of employment of population and unemployment is analysed in Ukraine. Consisting and reasons of unemployment is considered of Ukraine. The ways of providing of effective employment and diminishing of unemployment rate are offered in Ukraine .

Keywords: economic crisis, labour-market, employment, effective employment, unemployment.